

İskoç Aydınlanması ve Amerika¹

Mümin Köktaş

Dr. | Siyaset Felsefesi

Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 63, Yaz 2011 s. 235 - 256

Giriş

Felsefe, siyaset ve tarih felsefesi açısından Aydınlanma Yüzyılı (18. Yüzyıl) modernleşme tarihinin temel aşamalarından biri olmuştur. 19. ve 20. Yüzyıllarda Aydınlanmaya yönelik dikkate değer eleştiriler yapılmasına rağmen, Aydınlanma düşüncesi çağdaş düşünce dünyamızı etkilemeye devam etmektedir. Aydınlanma düşüncesi genellikle tekil bir hareket olarak ele alınmakla birlikte, aslında Fransız Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması, Alman Aydınlanması, İspanyol Aydınlanması ve Amerikan Aydınlanması gibi birçok Aydınlanmanın olduğu aşikârdır. Batı düşüncesinde İskoç Aydınlanması etkili bir gelenek olmakla birlikte, ülkemizde İskoç Aydınlanması görece yeni bir çalışma alanıdır. Bunun önemli bir nedeni ülkemizdeki liberal düşünce geleneğinin akademi ve siyaset dünyasında etkili olmamasıdır.

İskoç Aydınlanması akademik literatürde bazen İskoç Ahlâk Felsefesi Okulu bazen de İskoç Tarihsel Okulu gibi deyimlerle karşılanmıştır. İskoç Aydınlanmasının önde gelen düşünürleri arasında Francis Hutcheson, David Hume, Adam Smith, Adam Ferguson, Thomas Reid, Lord Kames, Dugald Stewart sayılabilir. 18. Yüzyılda bu düşünürlerin eserleri tüm Avrupa'da etkili olmuş ve muhtelif dillere çevrilmiştir. İskoç Aydınlanmasının görkemi sıklıkla ifade edilmiştir ve edilmektedir. 1707'de İngiltere ile gerçekleştirilen Birlik zamanında siyasal, ekonomik ve kültürel olarak kötü durumda olan İskoçya yaklaşık yüz yıllık bir zaman di-

¹ Hakem incelemesinden geçmiştir.

liminde Avrupa'nın önde gelen entelektüel bir merkezi olmayı başarmıştır. Bu makalede ülkemizde üzerinde durulmayan bir konu olan İskoç Aydınlanmasının Amerikan Düşüncesi ve Anayasasına etkisi düşünsel ve tarihsel açıdan ele alınacaktır. 1950'lerden günümüze kuruluş döneminde İskoç düşünürlerin Amerika'yı etkilediği birçok yön üzerine dikkate değer bir literatür oluşmuştur.²

İskoçya ve Amerika Arasındaki Bağlantılar ve İlk Çalışmalar

Amerika'da hem Britanya hem de Fransa'dan John Locke, İngiliz Whigleri ve cumhuriyetçi düşünürlerin fikirleri devrimin temelini biçimlendirse de, yeni ulusun daha yaygın felsefi temeli İskoçya'dan türetilmiştir. İskoçlar geleneksel değerleri terk etmemiş, ancak zamanın yeni bilimlerini dikkate almakta da geri durmamışlardır. Fransız ve İngiliz deistlerden farklı olarak İskoçların aydınlanma idealarına bağlılıkları, tarihçi Peter Gay'in Kıta Aydınlanması'nın karakteristik özelliği olarak gördüğü bir paganizm türüne dönmekle sonuçlanmamıştır. İskoçya'da bilim Presbiteryen dinle el ele gitmiştir. Bu da kendilerini Hıristiyan medeniyetinin bir üyesi, deizm ve ateizmi de lanetli olarak gören Amerikalılara cazip gelmiştir. Hatta aydınlanmış bir Hıristiyan medeniyeti modelini temsil eden İskoçya'nın ötesinde, ayrıca, Amerikalılar İskoçların düzen anlayışına hayranlık duymuştur. Doğa olgularının "common sense" olarak ele alınması ve jeoloji, doğal tarih, tıp ve buhar gücünde üretilen yeni bilgiler Amerikalıları etkilemiştir. Bunun yanında İskoçların genel ilkelere, özellikle de ahlaki ilkelere yönelik sorularmaları Amerikalıların doğayla uyumlu olmasını arzu ettikleri bir medeniyet arayışında etkili olmuştur (Goetzmann 2009: 53-4).

Kişisel bağlantılar açısından bakıldığında, Amerika'nın üçüncü, dördüncü ve beşinci başkanları Virginia doğumluydu ve İskoç bir eğitime sahiptiler. Jefferson otobiyografisinde ilk öğretmenin William Douglas adında bir İskoç olduğunu belirtir. Jefferson'un halefi James Madison İskoç Donald Robertson'un yönetimindeki bir okula gitmiş. Madison sonradan bu kişi ile ilgili şunları söylemiştir: "Hayatta sahip olduğum her şeyi büyük ölçüde bu tek insana borçluyum." James Monroe Aberdeen ve Edinburgh'dan mezun Rev. Archibald Campbell tarafından yönetilen 25 öğrenciyle sınırlı "Campbeltown Akademisi"ne gitmişti (Turnbull 1996: 138).

İskoç çalışmaları ile ilgili olarak, Nisan 1954'te *William and Mary Quarterly* İskoçya ve Amerika'ya adanmış özel bir sayı yayınladı. Sayı George Shepperson'un İskoç-Amerikan tarihçilerinin Burns Akşam Yemekleri okuluna saldıran genel bir tarihsel denemesiyle (*İskoç-Amerika Tarihi Yazıları: Kısa Bir Araştırma*) başlamıştı. Bu okulun amacı İskoçyalı Amerikalıların büyük festivallerine dikkat çekerek ve kökenleri İskoçlara ait olduğu söylenen Amerikan buluşlarını, düşüncelerini ve bireyleri listeleterek Amerika'nın inşasında (ifade özgürlüğü ve Theodore Roosevelt örnek gösterilerek) İskoçların önemini göstermekti. Bundan önce, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Glasgow'da *Early Scotch Contributions to the United States*

2 Bu konuda bu makaledeki kaynakçaya bakılabilir.

adlı konferans verilmiş ve bu konferans konuya akademik yaklaşımda önemli bir uyarıcı olmuştur. Sonrasında bu konferansı veren yazar 1946'da o güne kadar ki Amerika'nın öncü İskoç-Presbiteryen akademisinin (Princeton, 1746-1896) en iyi tarihini yayımlamıştır. John Witherspoon ve Benjamin Rush arasında mektuplaşmalar derlenmiş, özellikle Rush'a gösterilen ilgi İskoç-Amerikan bilimsel ve tıbbî gelişmelerine yönelik önemli bir ilgiyi açığa çıkarmıştır. Rush ve Witherspoon'a gösterilen ilgi, aynı zamanda Amerikan Presbiteryen Kilisesi'nin, Amerikan üniversitesi ve Amerikan Devrimi'nin inşasında İskoçya'nın rolüne yönelik akademik bir ilgiyi yansıtmıştır. 1930'larda Gladys Bryson İskoçya'nın Amerikan sosyal bilimine etkisi üzerinde bazı makaleler yazmıştır. Sonraki yıllarda Arnaud Leavelle, A. O. Aldridge, Sydney Ahlstrom ve Douglass Adair İskoçya'nın Amerikan siyaseti üzerindeki etkilerini kapsayan konuları ele almışlardır. Jacop M. Price'nin 1940'lardaki "The Rise of Glasgow in the Chesapeake Tobacco Trade, 1707-1775" adlı makalesi Amerikan Bağımsızlık Savaşına kadarki süreçte İskoçya ve Amerika arasındaki büyüleyici ve karmaşık ticaret modelini ele alan ilk çalışmadır. Price Glasgow, tütün tüccarlarının bu alandaki hâkimiyetlerini nasıl kurduklarını göstermiş, Maryland ve Virginia için bu hâkimiyetin toplumsal ve ekonomik önemini araştırmıştır. İskoçya ve Amerika'yı İngiltere'nin kültürel eyaletleri olarak ele alan John Clive ve Bernard Bailyn'nin çalışması dikkat çekicidir. Bu çalışmalara göre, İskoçya ve Amerika siyasal ve ekonomik olduğu gibi kültürel olarak da merkezi Londra olan İngilizce konuşulan dünyanın kültürel eyaletleridir. Bu ise kültürel olarak bir ikincillik hissi oluşturmuş ama her iki ülke bunu aşma yönünde önemli atılımlar göstermeye çalışmıştır (Sher 1990: 1-3).

18. Yüzyıl İskoç-Amerikan çalışmalarında 1971'de Douglas Sloan'ın eseriyle önemli bir rahatlama sağlanmıştır. Araştırmacı ve iyi yazılmış bir nitelikte olan Sloan'ın kitabı genel kurumsal temeller ve etkileri gözden geçirmenin yanında, dört İskoç-Amerikan eğitimcisi (Francis Alison, John Witherspoon, Samuel Stanhope Smith ve Benjamin Rush) örnek olayını ele almıştır. 1970'lerin ortalarında İskoç-Amerikan kültürel ilişkileri alanı yeniden önemli bir canlanma yaşadı: Donald H. Meyer (1975) *The Instructed Conscience: The Shaping of the American National Ethic*, Donald J. D'Elia (1974) *Benjamin Rush: Philosopher of the American Revolution*, Andrew Hook (1975), Tom Devine (1975) *The Tobacco Lords: A Study of the Tobacco Merchants of Glasgow*, Howard Miller (1976) *The Revolutionary College: American Presbyterian Higher Education, 1707-1867*, Jane Rendall (1976) "The Influence of the Edinburgh Medical School on America in the Eighteenth Century"³, Boyd S. Schlenker (1976) "Scottish Influences, Especially Religious, in Colonial America"⁴, Martha L. Stohlman (1976) *John Witherspoon: Parson, Politician, Patriot* (Philadelphia), William L. Lehmann (1978), *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture* (Port Washington, N.Y.), Garry Wills (1978), *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence* (New York) (Sher 1990: 9-10).

3 R.G. W. Anderson ve A.D.C. Simpson (Ed.) (1976), *The Early Years of the Edinburgh Medical School*, Edinburgh: 95-124 içinde.

4 *Records of the Scottish Church History Society*, 19, 1976: 133-54.

Bu zamanlarda ayrıca İskoç düşüncesinin etkisi tartışmaları tüm genel Amerikan Aydınlanması çalışmalarında zorunlu olmaya başlamıştı. Örnek olarak şunlar verilebilir: Donald H. Meyer (1976) *The Democratic Enlightenment* (New York), Henry F. May (1976) *The Enlightenment in America* (New York), Morton White (1978) *The Philosophy of the American Revolution* (New York) (Sher 1990: 10).

İskoçya'dan Amerika'ya Göçler

İskoçya'nın Kuzey Amerika ile siyasal ve iktisadî ilişkileri İskoç Kralı I. James (1406-1437)'in Kanada'da talihsiz bir İskoç kolonisi (Nova Scotia) tasarladığı dönemdeki hükümdarlığına kadar geri gider (Herman 2001: 196). İskoçya ve Amerika arasındaki ilişkiler yoğun olmamakla birlikte 18. Yüzyıla kadar sürmüştür. 1707 Birlik Anlaşması çarpıcı bir biçimde İskoçların Kuzey Amerika'ya dâhil olma potansiyelini artırmıştır⁵ (Allan 2002: 169).

İskoçlar İngilizlere, İspanyollara, Fransızlara ve Almanlara göre Amerika'ya gelmekte geç kalmışlardır. İskoçya'dan Amerikan kıtasına göçler çoğunlukla altı toplumsal gruptan gelmiştir: Toprak sahibi aileler, profesyonel adamlar (özellikle doktorlar), tüccarlar, vasıflı esnaflar, tarımla uğraşan aileler, çiftçiler. Toprak sahipleri, profesyonel adamlar ve tüccarlar arasında örtüşmeler vardı. Birçok toprak sahibinin çocukları hukuk ve doktorluk eğitimi almış veya ticarî kariyerlere yönelmişti. Göç edenler en çok okumuş kesim arasından geliyordu⁶ (Brock 1982: 15). Amerika'ya giden İskoçlar popülasyon içinde yetenekli ve eğitilmiş kişilerdi. Bu bağlamda Thomas Jefferson'ın şunu ifade etmesi dikkat çekicidir: “Bu ülkeden (İskoçya'dan) ağırbaşlı çalışkan insanlara sahip olduğumuza eminiz.” (Brock 1982: 41).

Amerika'ya gelen İskoçlar sayısal olarak İrlandalılar gibi kesimlerden gelenlere göre az olmakla birlikte, İskoç göçmenlerin büyük çoğunluğu İngilizce okuyabiliyor ve yazabiliyordu. Birçoğu çiftçilikten ziyade ticareti biliyordu. Amerika'ya gelenler içerisinde muhtemelen sadece Yahudiler benzer ya da daha üstün niteliklere sahip olmuştur. Ancak Yahudilerden ve benzer şekilde İrlandalılardan farklı olarak Protestan İskoçlar, dinsel bir ayrıma tabi tutulmamışlardır. Andrew Carnegie'in ünlü bir ifadesinde dile getirdiği gibi, “Birleşik Devletler, İskoçya'nın okyanus ötesinde gerçekleştirdiği” bir yer olmuştur (Herman 2001:328).

Amerika'da yerleşenlerin refahı arttıkça okul ve tıbbî yardım ihtiyacı da artmıştır. Bu talep İngiltere ve İrlanda ile kıyaslandığında İskoçya'ya yönelmiştir. Eski dünyada iş bulamayan, İskoç üniversitelerinde ilahiyat, bilimler ve sonradan tıp eğitimi alanların birçoğu Yeni Dünya'ya yönelmiştir. Görece olarak İskoç göçmenlerinin bu küçük oranı etkili olmuştur (Turnbull 1996: 138).

5 İskoçya'dan Amerika'ya göçlerle ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Eserler için bkz. Sher (1990: 8-9).

6 Neden birçok İskoç çok az bilgi sahibi oldukları Amerika'ya göç ederek belirsizliğe teşebbüs etmiştir? Bunun temel nedeni İskoçya'nın fakir bir ülke olması, birçok kişinin çok az kaynak için rekabet etmesidir. Toplumsal tabakanın altında yer alanlar normal olarak geçim marjinde yaşamaktaydı. Üst sınıflarda ise, birçoğu toprak sahibi olmasına rağmen, bu toprakların getirisi çok değildi ve genç çocuklara az bir gelir bırakıyordu. Ticaret, hukuk ve tıp pratiği bir çıkış imkânı sunmaktaydı (Brock 1982: 18).

İskoçlar 17. Yüzyılda göç etme eğiliminde olmuştur. 1629 ve 1632 yılları arasında birkaç yüz İskoç Amerika'ya gitmişti. 1680-90 yıllarında bu rakam 1.000 veya biraz fazlası olmuştur (Landsman 1999: 469). 17. Yüzyılda yavaş yavaş başlayan İskoçya'dan ve Kuzey İrlanda'da Ulster'den Amerika'ya göç Bağımsızlık Savaşı'nın eşiğinde önemli oranlara kadar yükselmiştir. Esasında iki akım vardı: biri İskoç, diğeri de Ulster göçmenlerinin kendilerini tanımladığı şekilde İskoç-İrlanda.⁷ Bu iki akımdan İskoç-İrlanda sayıca daha fazla idi. 18. Yüzyılda Ulster'den Amerika'ya 200.000'den fazla insanın göç ettiği tahmin edilmektedir. Ulster'den göçün başlıca nedeni ekonomik zorluklardı. Bunlar arasında, yükselen fiyatlar, yüksek toprak kiralari ve periyodik sert kıtlıklar sayılabilir (Sloan 1971: 36-7). 1770-1780 yılları arasında kesin olmamakla birlikte, İskoçya'dan Amerika'ya yaklaşık 75.000 kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir. Bunların % 80'i Lowlandlerdendir. 1800'e kadar 15.000 kişinin daha okyanusun ötesinde gitmiş olması muhtemeldir (Allan 2002: 176).

1790'da Amerika'da 260.322 İskoç kökenli veya doğumlu insanın olduğu düşünülmektedir. Amerika'nın toplam nüfusu 3.929.000, İskoçların bu nüfustaki payı % 8,3 idi. Başka bir kaynağa göre, 1790 yılında Amerika'da 200.000-250.000 arasında İskoç doğumlu veya kökenli insan vardı. Yaklaşık 4 milyonluk nüfus içinde bu % 5-6 civarında bir oranı temsil eder. Ancak bu oranın dağılımı birörnek değildi. New England devletlerinde yaklaşık 45.000, Orta Atlantik devletlerinde yaklaşık 75.000, güneyde Maryland'dan Georgia'ya yaklaşık 135.000 İskoç vardı. Maryland, Virginia, Georgia ve Carolina'da İskoç nüfusu % 12 civarındaydı. Amerika'daki bu nüfusun her zaman aydınlanmanın taşıyıcıları olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta bazıları köken olarak Highlandli idi (Brock 1982: 13; Turnbull 1996: 137-8).

Kuzey İrlanda'ya göre Lowland İskoçya'sından daha az göçmen gelmesine rağmen, İskoçlar Amerika'nın koloni yaşamında önemli bir yer işgal etmişlerdir. Glasgow tütün ticaretinde zamanın en etkili ticaretini organize etmişler,⁸ Virginia ve Maryland'de iç bölgelerin gelişiminde büyük katkılarda bulunmuşlardır. İskoç ticaret toplulukları tüm ticaret şehirlerinde bulunmaktaydı ve deniz aşırı

7 Aslında İskoçya ve Ulster'den göç eden üç grup vardı: İskoç-İrlanda, Lowland İskoçları, Highland İskoçları. Her biri farklı toplumsal ve etnik arkaplanlardan gelmekte, farklı nedenlerle ve farklı bölgelere göç etmişlerdir. İskoç-İrlandalılar karasal sınırlarda yerleşmekle birlikte, İskoçlar sahil boylarına dağılmış, Lowlandliler bireysel olarak yerleşmişken, Highlandliler çiftçi toplulukları bulma eğiliminde olmuşlardır.

Devrim öncesinde Highlandlilerden Amerikan kolonilerine sürekli bir akış söz konusuydu. 1730'dan önce göçler olmuş olabilir, ancak kanıtlar göçlerin 1732'de başladığını göstermektedir. 1760'larda yükseliş başlamakla birlikte, en yüksek noktasına 1774-5'de varmıştır. Devrimden sonra göç kaldığı yerden devam etmiş, bir diğer tepe noktasına 19. Yüzyılın başlarında ermiştir. İsyandan sonra Highlandlerin pasifizasyonu göç için önemli olmuştur. Lowland ve İngilizlerle ilişkiler artmış, gelir ve yaşam standardında artışlar talep edilmiştir. Tarımsal ilerlemeye talep, daha az emekle daha büyük toprak beklentilerini artırmış, insanların ekonomik olmayan küçük çiftlikleri terk etmelerine yol açmıştır. Ayrıca Highlandlerde ve adalarda ekilebilir toprak kıt olmakla birlikte, nüfus yoğunluğu söz konusuydu. İnsanlar çoğunlukla geçim düzeyinde yaşıyorlardı. Çoğunlukla daha genç çocukların topraklarından ayrılmaktan başka seçenekleri yoktu. Bununla birlikte Amerika'ya olan göçün Highlandlerin sadece bir parçasını oluşturduğu ifade edilmelidir. Çünkü Highlandliler daha çok Lowlandlere, İngiltere'ye ve diğer Britanya topraklarında göç etmiştir (Brock 1982: 68-9).

8 Tütün uluslararası ticaretin bağlantı noktasında kâr elde etmek için ideal bir emtia olmuştur. Hacmine göre yüksek bir değere sahiptir, çok az veya hiçbir alternatifi olmaksızın piyasada hizmet etmiştir. Tütün, hasat belirsiz olduğu, kalite değişebildiği ve satışlar genel ekonomik koşullar tarafından etkilendiği için yeni başlayanlar veya sade spekülâtorler açısından riskler taşımıştır. Bu zor ticarete Glasgow tüccarları ustalıklarını göstermiştir (Brock 1982: 45).

ticaretin organizasyonunda rol almışlardır. Özellikle güney kolonilerinde resmi yapılara nüfuz etmişler, bazı valilerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Episkopal ve presbiteryen kiliseler için din adamı sağlamışlardır. Yüzlerce koloni ailesi için, özellikle güneyde özel öğretmenlik yapmışlar, birçoğu okullar kurmaya devam etmişlerdir. Öncelikle tıp, felsefi düşünceler ve kolejler üzerinde güçlü etkilerde bulunmuşlardır.⁹ Highland İskoçları için benzer başarılarından söz edilemez ve onların zamanı onların torunlarının Amerikan yaşamının ana dalgasına girmesine kadar gelmeyecekti. 18. Yüzyılda onların yerleşimleri fakirdi. Sadece Kuzey Carolina'da mütevazı bir refah elde etmişlerdi. Yerleşik diğer insanlardan giyim, gelenek ve sıklıkla da Gaelce diliyle farklılaşmışlardı. Bununla birlikte, Highlandliler Atlantik'in ötesine yoğun olarak göç etmişler, düzyazı kültürüne bir şekilde romantik bir unsur katmışlardır¹⁰ (Brock 1982: 1).

Kolonilerde birkaç yıl geçirip anavatanlarına dönenlerin sayısını tahmin etmek mümkün değildir. Glasgow'da ticaretin önde gelenlerinden bazıları 5, 10 hatta 20 yıl Virginia veya Maryland'da zaman harcamıştı. Diğer kolonilerde bu gidiş gelişler daha az sıklıkla ama rastlanmayan bir durum değildi. 1790 nüfus sayımının bu tahminlerdeki krala sadık olan ve bir daha dönmek üzere ülkeyi terk edenlerin sayısını hesaba katması mümkün değildir (Brock 1982: 14).

Kolonilerdeki makamlar çok istek uyandırmakla birlikte, çok az İskoç kariyer basamaklarının sonuna ulaşabilmiştir. En çok bilinen İskoç Valiler Kuzey Carolina'nın James Glen (1738-65)'i ve Virginia'nın Lawrence Dinwiddie'sidir. New York'un Cadwallader'i Vali Yardımcılığından daha yüksek bir mevkiye gelmemekle birlikte, uzun yıllar vali gibi eylemde bulunmuştur. Thomas Pollock 1712-4 arasında ve 1722'de Kuzey Carolina'nın valiliğini yapmıştır. Robert Dinwiddie Virginia'da 1751-7 arasında Vali Yardımcılığı yapmıştır. Dinwiddie esasında vali olmadığı için valilik görevini fiilen yapmıştır. Birçok İskoç bir koloni sekreterliği, gümrük memurluğu, kraliyet toprakları araştırmacısı gibi daha düşük görevler için rekabet etmiştir (Brock 1982: 16, 39-40).

Amerikan Eğitim Sistemi ve İskoç Aydınlanması

Üniversiteler

Amerikan üniversitelerinin kökeni özellikle İngiltere, İskoçya ve Almanya'dan ithal edilen modellerle biçimlenmiştir (Marsden 1994: 7). İskoçya'nın Amerikan yüksek eğitimine katkısı açısından dört alan dikkate değerdir. İlk olarak, 18. Yüzyılın sonları Amerikan yüksek eğitiminde dahiyane bir akademik bilimsel topluluğun ortaya çıkışına şahit olmuştur. İkinci olarak, Amerikan yüksek eğitimi aydınlanma idealleri ile geleneksel dinsel görüşlerin çatıştığı temel alanlarda arabuluculuk yapmıştır. İskoç ve Amerikan Kalvinizmi arasındaki ilişkiler Amerikan ve İskoç eğitimi arasında önemli bir bağlantı oluşmasını sağlamıştır. Üçüncü olarak, eğitimin toplumsal teorisini belirli bir duruma ve Amerikan toplumu-

9 Brock (1982)'un kitabı Amerika'da bulunan, ticaret yapan ve profesyonel mesleklerde çalışan İskoçlarla ilgili önemli biyografik ve tarihsel bilgiler içermektedir.

10 Highland göçmenlerinin çoğunluğu Katolikti (Brock 1982: 90).

nun ihtiyaçlarına uyarlamak konusunda büyük çabalar harcanmıştır. Amerikan eğitimcileri modern kolej müfredatı kurmak konusunda bilinçli ve dikkate değer bir çaba göstermişlerdir. İskoç üniversiteleri Amerikalıların ilgilendiği birçok şeye sahipti. Eğitim kurumları ulusal ilerlemeye adanmıştı ve gözlemlenebilir sonuçlar elde edilmişti. Daha özel olarak, İskoçya'daki modern kurslar, konular ve ilerlemeci eğitim yöntemine vurgu imitasyon için somut örnekler sunmuştur. Son olarak, İskoçlar İngilizce yazmış ve eğitim vermişlerdir. Dil probleminin olmaması İskoç eğitimini Amerikalılar için daha kolay erişebilir yapmıştır. Tüm bu dört alanda İskoç düşünceleri ve örnekleri etkili olmuştur¹¹ (Sloan 1971: 33, 225).

18. Yüzyılda Amerika'da güney ve batıdaki resmî yüksek eğitim, Presbiteryen rahipler tarafından kurulan akademilerde gerçekleşmiştir. İlk Presbiteryen akademiler Ulster veya İskoçya'dan gelen insanlar tarafından kurulmakla birlikte, yüzyılın ortalarından itibaren akademilerin birçoğu New Jersey Koleji mezunları tarafından kurulmuştur (Sloan 1971: 38). New Jersey Koleji başlarda İngiliz etkisi altında iken sonradan İskoç etkisi önemli olmuştur.

Harvard, Edinburgh Üniversitesi'nin kuruluşundan yarım yüzyıl sonra 1636'da kurulmuştur. İkinci en eski kurum Virginia'daki 1693'te açılan William ve Mary Koleji olmuştur. Buranın ilk başkanı Aberdeen Marischal Koleji'nde ve Edinburgh Üniversitesi'nde eğitim gören İskoç episkopal rahibi Rev. James Blair idi (Turnbull 1996: 139). Blair'in Aberdeen'de öğrendiği yöntem ve müfredatı benimsediği görülmektedir. Öğrenciler derslere katılmış ve bunlardan sınava tabi olmuşlar, uzmanlaşmış profesörlükler kurulmuştur. Müfredatın ayırt edici özelliği son sınıflar için ahlâk felsefesinin zorunlu ders olması olmuştur (Brock 1982: 90). Blair birçok İskoç meslektaşını kolejdeki kadrolara atamıştır. Mungo Ingles gramer okulunun başında idi, Alexander Irvine doğal felsefe ve matematik profesörü idi. Ayrıca Aberdeen Marischal'dan William Small'u atamıştır. Thomas Jefferson, Small'un öğrencilerinden biri olmuştur ve otobiyografisinde onun etik, retorik ve edebiyat üzerine derslerinden hayranlıkla söz etmiştir (Horner 1993: 174-5). Bir başka Aberdeenli William Smith 1755'de yeni kurulan Philadelphia Koleji'nin ilk müdürü olarak atanmıştı ve Amerika'daki kolej müfredatının liberalleşmesinden sorumlu olmuştur. Smith'in etkisiyle kolejlerin rahip okulu olarak düşünülmesi sona ermiştir (Hook 1975: 34). William Smith 1751'de New York'a gelmiş ve orada King's Koleji'nin kuruluşunu teşvik etmiştir. Bu 1754'de varlık bulmuş ve sonradan adını Columbia Üniversitesi'ne dönüştürmüştür (Turnbull 1996: 140).

1785'te Rev. Charles Nisbet¹² Pennsylvania'da Dickinson Koleji'nin ilk başkanı olarak atanmıştı. Dickinson'un kurucusu Benjamin Rush¹³ idi ve onun çabalarıyla

11 İskoçya ve Amerika arasında benzer siyasal ve toplumsal koşullar mevcuttu. İngiltere'nin siyasal ve kültürel eyaletleri olarak hem İskoçya hem de Amerika Londra'ya standartlar ve stiller için bakmışlar, bununla birlikte bu bağımlılıktan rahatsız olmuşlar, başkente karşı kendi kültürel bütünlüklerini ve orijinalliklerini sıkıca kurmaya çalışmışlardır. Bir eyalet olarak İskoçya eşit bir biçimde Londra ile rekabet etme kapasitesi gösteriyorsa, Amerikalılar da İskoçya'nın başarısının sırları için oraya bakmayı doğal bulmuş olabilirler (Sloan 1971: 34).

12 Charles Nisbet, Witherspoon'un yakın bir arkadaşıydı.

13 Benjamin Rush 18. Yüzyılın ikinci yarısında tıp konularında Amerika'nın tek önemli sistematik yazarı ve önde gelen tıp eğitimcisi olmuştur (Sloan 1971: 213). Benjamin Rush ilk eğitimini Maryland'da almış, 1766'da tıp okumak için Edinburgh Üniversitesi'ne gitmiştir.

Nisbet başkan olarak seçilmişti. Rush, Nisbet'i İskoçya'dan biliyordu ve devrimci savaş sırasında Nisbet Amerika'ya yönelik liberal bir tutuma sahip olmuştu (Hook 1975: 73). Nisbet kolejde ders vermiş, bu derslerin isimleri bile İskoç kökenleri gösterir: Mantık, Zihin Felsefesi, Ahlak Felsefesi ve Belles-Lettres (Hook 1975: 75).

Francis Alison Amerikan tarihinde görece olarak ihmal edilen bir figürdür. Francis Hutcheson'un¹⁴ Glasgow'da öğrencisi olan Alison, 1735'te Samuel Dickinson ailesine eğitmen olarak Amerika'ya gelmişti. 1743'te New London'da *Glasgow Arts Faculty* çizgisinde bir akademi kurmuştu. Onun öğrencileri arasında üç Bağımsızlık Bildirgesi imzacısı ve 1774 Kıta Kongresi Sekreteri Charles Thomson yer almaktaydı. Bunların hepsi Hutcheson'un metinlerini çalışmıştı. Alison'un akademisi sonradan Pennsylvania'dan Delaware'ye taşınmış ve bu devlette Üniversiteye dönüşmüştür (Turnbull 1996: 140). Alison 1755'de Philadelphia Koleji'nin kurucularından biri olmuştur. Pennsylvania Koleji'nin pratik ve bilimsel eğitimsel reformlarına katılmış ve orada 1779'a kadar Hutcheson'un ahlak felsefesini öğretmiştir. Yale'den 1755'de fahri doktora almıştır. Alison'un Yale üzerindeki başlıca etkisi Ezra Stiles ile yakın arkadaşlığı sayesinde gerçekleşmiştir. Stiles 1778-95 yılları arasında Yale'in başkanlığını yapmıştır. Alison İskoç üniversitelerini ve yöntemlerini Stiles'in anlamasına yardım etmiştir. Stiles de Edinburgh'tan 1765'te fahri doktora almıştır (Marsden 1994: 61). Alison'un Hutcheson'un ahlâk felsefesini tümüyle ve eleştirmeden benimsediği görülmektedir (Sloan 1971: 88).

Kısaca 1770'lerde İskoç-doğumlu veya İskoç-eğitilmiş akademiler William ve Mary'de, Philadelphia'da, Princeton'da, Alison'un akademisi ve Dickinson Koleji'nde İskoç eğitim modelini kurmuşlardı (Turnbull 1996: 142).

Kuşkusuz Amerika eğitim sisteminde İskoç etkisinden söz ederken en dikkate değer kişi John Witherspoon (1723-1794)'dur. Witherspoon İskoç Aydınlanmasını ve özellikle bunun eğitim boyutunu Amerika'ya taşıyan önemli figürlerden biri olmuştur. John Witherspoon 1723 yılında Doğu Lothian (Edinburgh)'da Yes-ter mahallesinde bir din adamının oğlu olarak doğmuştur. 13 yaşında Edinburgh Üniversitesi'ne girmiş, 1739 yılında mezun olmuş, ancak dört yıl daha teoloji okumayı sürdürmüştür. Çağdaşlarından bazıları etkili İlimliler olacak tarihçi ve İlimlilerin lideri William Robertson¹⁵, ünlü otobiyografici Alexander Carlyle, hi-

14 Alison'un önemi Francis Hutcheson'un düşüncesini Amerika'ya tanıttirmasından kaynaklanmaktadır (Sloan 1971: 88). Hutcheson 18. Yüzyılın İskoç entelektüelleri üzerinde derin etkilerde bulunmuştur. İskoç ahlâk felsefesine hâkim olan temaların birçoğunu oluşturmuştur. Hutcheson'un en önemli vurgularından ikisi direnme hakkı ve dengeli yönetim biçimleri gerekliliğidir. Francis Alison bu düşünceleri sadece öğretmemiş, aynı zamanda, onları Devrim'den önce uygulamaya koymuştur. Alison Philadelphia'da Anglikanizm ve nihayetinde Britanya yönetimine karşı başlıca direnme noktalarından biri olmuştur (Sloan 1971: 93).

15 Amerikalılar William Robertson'u tanıyordu, onun tarih eserlerine aşinaydı ve büyük saygı gösteriyorlardı. Onun tarihi toplumsal ve siyasal bir gündeme sahipti (Aspinwall 1999: 152). Robertson tarihçi ve New York başyargıcı William Smith (1728-93) ile yakın arkadaştı. Benjamin Franklin'i tanıyordu. Thomas Jefferson, John Adams ve Alexander Hamilton onu okumuştur. Robertson 1826'da *North American Review*'de yayınlanan bir makalede Amerika'da en çok okunan tarihçi olarak ilan edilmiştir. Aynı dergide bir müddet sonra John Adams onun eseri hakkında büyük bir analiz yapacaktı. Robertson'un eserleri Bağımsızlık Savaşı öncesinde Amerika'da yayınlanmakla birlikte, 19. Yüzyılın başlarından itibaren yeni baskılar devam etmiştir: 1799, 1811-2 ve 1821'de Philadelphia'da, 1801'de Walpole ve New Hampshire'de, 1822'de Albany ve New York'da yeni baskılar yapılmıştır. Diğer yandan Robertson'un *History of America* adlı eseri 1831-59 yılları arasında ders kitabı

tabetçi ve vaiz Hugh Blair idi. Witherspoon'un üniversite yıllarında kilise içinde hizipler ortaya çıkmıştı. İlimlilik İskoç Kilisesi içinde hâkim olmaya başlayınca İskoç Evanjelicler reforme edilmiş din için dışarıya bakmaya başlamışlardı. Witherspoon 1743'te Edinburgh Üniversitesi'ndeki çalışmalarını tamamladıktan sonra 1745'te papaz olarak Ayrshire'e gitmiş, 1757 yılına kadar burada kalmıştır. Witherspoon 1766'da Amerika'daki New Jersey Koleji¹⁶ yöneticileri tarafından başkanlık için davet edilmişti.¹⁷ Ancak eşinin isteksizliği nedeniyle bu davete icabet etmesi 1768 yılına kadar gecikmişti. Witherspoon Amerika'ya gittikten sonra İskoçya ve Amerika arasındaki bağlantıları artırmak için yoğun bir şekilde çalışmıştı. Kolej başkanı olarak, sadece teolojik değil, aynı zamanda tarih ve ahlâk felsefesi alanında bir kısım İskoç eserlerini müfredata dâhil etmişti (Landsman 1990: 34-8). Witherspoon Amerikan Devrim ideolojisi, Amerikan Anayasası ve erken Amerikan Cumhuriyeti üzerinde derin etkilerde bulunmuştur. Bir başkan (James Madison) ve bir başkan yardımcısı (Aaron Burr) yanında, 10 başkanlık kabine üyesi, 60 Amerikan Kongresi üyesi, 12 eyalet valisi, 3 yargıç, 3 Yüksek Mahkeme yargıcı ve sayısızca eğitimci, rahip ve hukukçunun eğitimcisi olduğu düşünülmektedir (Sheldon 2001: 309). Witherspoon'un kendisi ayrıca Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlardan biri olmuştur.

Witherspoon İskoçya'da iken İskoç Kilisesi'nin Evanjelic veya Popüler partisi içinde yer almıştır. Amerika'da iken ise, İlimliler gibi retorik, edebiyat ve ahlâk felsefesine yönelik ilgileriyle ünlü olmuştur.¹⁸ Witherspoon'un bu varsayılan çelişkilerini açıklamak için bazı yorumlar öne sürülmüştür. Bazıları onu tutarsız ve eklektik birisi olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama onun Evanjelizm ve ahlâk felsefesi çelişmesini açıklamaya yardım eder, ancak onun hem İskoçya'ya hem de Amerika'da sözleşme retorliğini kullanmasını izah etmez. Bazıları onun İskoçya'dan Amerika'ya göç etmesiyle kendisini değiştirdiğini öne sürerler. Ancak bu onun her iki yerde de ortodoks teolojik yazılarını açıklamayı mümkün kılmaz. Üçüncü bir açıklama, Witherspoon'un görünen tutarsızlıklarının sadece görünüşte olduğunu iler sürer. Eklektik olsa bile, bu İskoç-Amerikan rahip Popüler partiye ve Presbiteryen ortodoksiye bağlılığında katı ve inatçı kalmıştır. Ancak Evanjelic düşünce zamanla kendini yerellikten kurtararak Yeni Dünyaya açılmıştır (Landsman 1990: 29-30). Witherspoon'ın teoloji ve kilise bünyesi üzerine görüşleri hem Eski Taraf'ın hem de Yeni Taraf'ın taleplerini karşılayabilir görülmüştür. Kilise düzeni ve otoritesinde ısrar eden ortodoks bir Presbiteryendi. Yeni Taraf gibi değişim ihtiyacından söz etmiş, ama aynı zamanda Eski Taraf gibi sağlam doktrin üzerinde ısrar etmiştir (Sloan 1971: 109).

Witherspoon Princeton'da iki konuyu müfredata yerleştirerek önemli bir atılım sağlamıştır. Bunlar felsefe ve retorik veya *belles-lettres*dir. 18. Yüzyıl İskoç

olarak kullanılmıştır (Aspinwall 1999: 154).

16 Bu Kolej daha sonra Princeton Üniversitesi'ne dönüşmüştür.

17 1760'ların ve 70'lerin İskoç Popüler liderleri Amerika ile uzun-süreli ve derin bağlara sahip olmuştur (Donovan, 1990: 83). Bunun yanında 1746 yılında kuruluşundan beri New Jersey Koleji istikrarsız bir yaşama sahip olmuştur. Kurumsal sorunların yanında Eski ve Yeni Işık arasında mücadeleler sürmekteydi (Hook 1975: 34). Witherspoon bu çatışma içerisinde dengeleyici bir figür olarak düşünülmüştür.

18 Aydınlanma döneminde İskoç Kilisesi Popüler Parti ve İlimliler olarak ikiye bölünmüştü (Bkz Köktaş 2010: 88 v.d.)

felsefecilerinin dikkate değer bir özelliği güzellik ve beğeni idealalarının kökenleri üzerine ortaya koydukları düşüncelerdir. Bu tür ilgilerin en iyi bilinen örneklerinden biri Archibald Alison'un *Essay on the Nature and Principles of Taste* (1790) adlı eseridir. Aberdeen'de ilahiyat profesörü Alexander Gerard *Essay on the Nature* adlı eserini 1759'da yayınlamıştı. 1730-1775 arasında Edinburgh'ta mantık profesörü olan John Stevenson neredeyse 25 yıl edebi kompozisyonda beğenin doğası ve zarafet konusunda dersler vermekteydi. Adam Smith Edinburgh ve Glasgow'da benzer konularda dersler vermişti. Lord Kames'in *Elements of Criticism* (1762) benzer çalışmaları daha ileri bir noktaya taşıdı (Hook 1975: 35). Bunların en etkili 1762-84 yıllarında Edinburgh'ta retorik ve edebiyat profesörü Hugh Blair idi. Onun *Lectures on Rhetoric and Belles Lettres* adlı eseri zamanın İngilizce-konuşan dünyanın eğitilmiş insanlarının yarısı tarafından çalışılmış ve 19. Yüzyılın ortalarına kadar Amerikan kolejlerinde standart bir metin olarak kalmıştır.¹⁹ Blair ilk etkili İngilizce profesörüydü ve onun iyi edebiyat yaklaşımını Amerika'da modern edebiyat çalışmalarının kuruluşunun temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede 1768'de Amerika'ya göç eden Witherspoon'a Amerika'daki ilk önemli retorikçi teorisyen olarak bakılabilir (Miller 1990: 100-1). Witherspoon retorik ve ahlâk felsefesindeki İskoç gelişmelerinin Amerika'ya taşınmasına katkıda bulunmuştur (Miller 1992: 383). Witherspoon ayrıca, Princeton'da İskoç *common sense* filozofu Thomas Reid'in, Berkeley'in yerini almasını sağlamıştır (Ahlstrom 1955: 262). *Common Sense* Realizmi Amerika'ya 1730'larda İskoç ve İskoç-İrlanda göçleriyle gelmiş, "resmî" bir Amerikan felsefesi ve neredeyse 150 yıl teolojinin kaynağı olmuştur. 1883 gibi görece geç bir tarihte bile Yale Rektörü Noah Porter'ın bir İskoç Realizmi klâsîği olan *Human Intellect* adlı kitabı ahlâk felsefesinde temel bir metin olarak hizmet etmiştir (Goetzmann 2009: 57). İskoç *common sense* felsefesi 19. Yüzyılda Amerikan kolej sisteminin standart bir parçası olmuştu. Ancak İskoçya'nın Amerika'ya etkisini bu felsefeyle sınırlamak aşırı basitleştirme olacaktır (Sher 1990: 11).

İskoç edebiyatı açısından bakıldığında İskoç edebiyatının 18. Yüzyılda Amerika'ya ulaştığını söylemek mümkündür. Amerikan Devrimi sonrasında İskoç edebiyatı, romantik tarihi ve gelenekleri Amerikan imgeleminde yayılıyor-du²⁰ (Hook 1975: 230). 18. Yüzyılın sonlarında İskoç ozan Robert Burns'in eserleri Amerika'da görülmeye başlamış ve takdir edilmiştir. Robert Walsh 1811'de *American Review*'de Amerikalılar için İskoç anadilinin İngilizceye göre daha kabul edilebilir olduğunu yazar. İskoç türkülleri 18. Yüzyılın ortalarından itibaren

19 Hugh Blair'in *Lectures* adlı eseri İskoçya'da 1783'de yayımlanmış, 1785'de Yale'de, 1788'de Harvard'da, 1822'de Dartmouth'da ders kitabı olarak kabul edilmiştir (Homer 1993: 176). Rhode Island College Kames'in *Elements of Criticism*'ini 1783'te öğretmeye başladı. Union College 1804'te Blair'in *Lectures*'ini sondan bir önceki sınıfta, Kames'in *Elements of Criticism*'ini son sınıfta okutmaya başladı. Ayrıca Blair'in 1800 ve 1835 arasında Columbia, Pennsylvania, North Carolina, Middlebury, Williams, Amherst, Hamilton ve Wesleyan'da ders kitabı olarak benimsendiği bilinmektedir (Hook 1967: 525).

20 Devrim'den sonra İskoç yazarların kitaplarının Amerika'da basımı dikkat çekici ölçüde artmaya başlamıştı. Philadelphia'da Hutcheson'un *Introduction to Moral Philosophy*'si 1788'de, Reid'in *Intellectual and Active Powers of Man*'i 1792'de yeniden basıldı. Stewart'ın *of the Philosophy Human Mind*'inin ilk cildi 1793'te görüldü. Hume'un *History of England*'inin ilk iki cildi 1795'de, Smith'in *Wealth of Nations*'i 1789, 1796 ve 1804'de, James Beattie'nin *Evidences of the Christian Religion*'i 1787'de, *Elements of Moral Science*'i 1782 ve 1794'de yayımlandı. William Robertson'un *History of the Reign of Charles the Fifth* adlı eseri 1770'de, *History of America* adlı eseri 1798'de basılmıştı. Adam Ferguson'un *Essay on Civil Society* adlı kitabı 1804'te, *History of the Progress and Termination of the Roman Republic* adlı eseri 1805'te yayımlanmıştı (Hook 1967: 529).

Amerika'da büyük ölçüde bilinmekteydi ve okunmaktaydı. Burns'ın türküleri en popüler olanlardı. Sir Walter Scott'un Amerika'da muazzam popülerliği önemli bir durumdur (Hook 1975: 133). Walter Scott'un Amerika'daki ünü zamanın Amerikalı, İngiliz ve İskoç yazarlarını geçmiştir. *The Gentle Shepherd* 1750'de New York'da basılmasından sonra (İskoçya'da 1725'de yayınlandı), Atlantik'in ötesinde popüler olarak kalmıştır. Büyük ölçüde İskoç dilinde yazılan Ramsay'in *Gentle Shepherd* oyununun önemi dikkate değerdir. John Home'un *Douglas* ve James Macpherson'un *Ossian*'ı dikkati çeken diğer eserlerdir. Bu eserler yeni ve daha bilinçli İskoç geleneğini temsil ederler. *Douglas* trajedisinin popülerliği büyük ölçüde İskoçya'nın gelişen romantik imajına uygun düşmüştür. Ancak bu imajın oluşmasında hiçbir eser Macpherson'un *Ossian*'ı kadar etkili olmamıştır. Robert Fergusson'un şiirleri 1788'de Philadelphia'da yayınlanmıştır (Hook 1975: 117,119,131,145). 1802'de *Edinburgh Review* kurulmuş ve Amerikan düşüncesinde söz sahibi olmuştur (Brock 1982: 150).

Tıp Eğitimi

18. Yüzyılın Amerikalı doktorlarının çoğu ya İskoç ya da İskoç eğitimli kişilerdi (Herman 2001: 196). İskoçya'nın Amerikan tıbbına etkisi kısmen Amerika'ya göç eden İskoç doktorlar aracılığıyla gerçekleşmekle birlikte, esas olarak tıp eğitimlerini Edinburgh'ta²¹ veya bazen Glasgow'da alan Amerikalılar aracılığıyla gerçekleşmiştir. 17. Yüzyıl boyunca çok az doktor Britanya ve kıtadan Amerika'ya göç etmiştir. Kentsel nüfusun ve zenginliğin artışıyla, 18. Yüzyılda, özellikle tütün ticaretiyle uğraşan güneydeki kolonilerde, doktorlar gibi profesyonel adamlar için daha çok fırsatlar doğmaya başlamıştı. Yani Amerika'da tercih edilen hatlar İskoç iskanı olan tütün ticaretinin olduğu kolonilerdi. Amerikan kolonileri ayrıca 1715 ve 1745'deki olaylara karışan ve deniz aşırı ülkelere kaçmayı politik bulan İskoç doktorlarına iltica hakkı tanımıştır (Brock 1982: 114-5).

Amerika'ya göç eden İskoç doktorların toplam sayını vermek imkânsızdır. Boston'da William Douglas²², Güney Carolina'da Alexander Garden ve John Lining, Rhode Island'da William Hunter gibi kişilerin Amerikan tıbbındaki izi iyi bilinmektedir. Diğerleri yerel topluluklarda hizmet etmiştir. Kayıtlar tam olmamakla birlikte bazı istatistikler tespit edilmiştir. Mesela Virginia'da 45, Maryland'da 19, Güney Carolina'da 19, Kuzey Carolina'da 15, Massachusetts'de 12, New York'da 9, Pennsylvania'da 7, Rhode Island'da 4, New Jersey'de 3, Georgia'da 3, Maine'de 2, Connecticut, Florida ve New Hanpshide'de birer İskoç doktorun kaydı tespit edilmiştir (Brock 1982: 115-6).

Diğer taraftan, İskoçya'da tıp eğitimi alan kişilerin sayısı da tam olarak belli değildir. Edinburgh ve Glasgow'da mezun olanların listelerde isimleri olmakla birlikte, derslere katılıp mezun olmayanların sayısı belli değildir. 1750'den önce

21 1726'da kurulan Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi Britanya'da erişilebilir en kapsamlı tıp eğitimi sunmuştur. Leiden tıp okulunu model olarak almış ve tüm tıp branşlarında eğitim vermiştir. Edinburgh sadece İskoçlara değil, din veya fakirlik yüzünden Oxford ve Cambridge'den dışlanan İngilizlere de cazip gelmiştir (Brock 1982: 114).

22 William Douglas ilk Amerikan tıp topluluğunu Boston'da 1736'da kurmuştur (Brock 1982: 116).

Edinburgh'ta okuyan dördü Philadelphia, biri Güney Carolina'dan sadece beş Amerikalı belirlenmiştir. 1750'den sonra, Virginia'dan 106, Güney Carolina'dan 49, Pennsylvania'dan 41, Maryland'dan 24, New York'dan 22, Massachuset'ten 12, Kuzey Carolina'dan 7, Georgia'dan 6 kişi tespit edilmiştir²³ (Brock 1982: 118).

John Moultrie 1759'da Edinburgh'ta tıp derecesi alan ilk Amerikalı olmuş ve sonraki yıllarda birçok kimse buna devam etmiştir. Benjamin Franklin'in bu eğitiminde önemli bir yeri vardır. Ona göre Amerikalı öğrenciler kıtadan ziyade Edinburgh'a gitmeliydiler. İskoçya'ya gelenler arasında, Amerika tıp eğitiminin gelişiminde önemli bir rol oynayacak John Morgan, New Jersey Koleji'nden mezun William Shippen, doktor ve botanikçi Adam Kuhn, bir başka New Jersey Koleji mezunu Benjamin Rush²⁴, Jonathan Potts ve Samuel Bard bulunmaktaydı. İlk Amerikan tıp okulu Pennsylvania Üniversitesi'nde 1765'te kuruldu. Bu okul Edinburgh'u model almış, Morgan, Shippen, Rush ve Kuhn'un hepsi burada profesör olmuştur. Bu Tıp okulunun beş kurucusundan dördü Edinburgh mezunuydu ve William Cullen'in öğrencileriydiler (Hook 1975: 22-3; Turnbull 1996: 141).

Rush Philadelphia Koleji tıp okulunu yeniden oluşturmuş, orada Edinburgh modeline göre tıp eğitimi vererek popüler ve etkili bir öğretmen olmuştur. Batı Pennsylvania'da İskoç bir din adamı ile birlikte Dickinson Koleji'ni kurmuştur. Latince ve Yunancanın müfredattan çıkarılması ve yerine bilimin konması için çalışmıştır. Sonradan Pennsylvania Koleji adını alacak Philadelphia Koleji'nin İskoç başkanı William Small ile birlikte burası Amerikan eğitimindeki dikkate değer bir İskoç kanalı olmuştur²⁵ (Herman 2001: 330).

Presbiteryenlik

Amerika'da Prebiteryen ve Cemaat Kiliseleri dinsel gerekliliklerini öğrenme konusunda İskoç düşünürlere çok şey borçlu olmuştur. Ancak buna rağmen tarihçiler Amerika'daki Presbiteryenizmin İskoçya'daki Presbiteryenizme ne kadar borçlu olduğu konusunda hiçbir zaman anlaşamamışlardır. Sanıldığığının aksine Amerikan Presbiteryen Kilisesi'nin İskoç veya İskoç-İrlanda modeline değil, New England ve Londra ile yakın bağlara sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ancak daha geniş bir perspektifte baktığımızda erken yıllardan beri her bir ülkenin dinsel yaşamı arasında

23 Turnbull (1996: 140) Amerika'nın farklı yerlerinden Edinburgh'a tıp okumaya gidenlerin sayısını 81 olarak vermektedir. Hook (1975: 219)'a göre, 1739 ve 1812 arasında 139 Amerikalı Edinburgh'ta tıp derecesi almış ve muhtemelen daha fazlası da herhangi bir derece almadan orada okumuştur. 139 kişiden 86'sı Güney'den, 65'i Virginia'dan gelmiştir.

24 Benjamin Rush'un 1813 yılında ölümünden birkaç hafta sonra John Adams, Thomas Jefferson'a şunları yazmıştı: "Rush'u kaybetmenin acısını seninle paylaşıyorum. Amerika'da ondan daha çok iyilik yapan yaşayan ya da ölü hiçbir karakter bilmiyorum." Adams Rush'u yakın bir arkadaş ve yıllarca yazıştığı biri olarak biliyordu. Ülkenin geri kalanı ise, Rush'u önde gelen Philadelphia bir doktor, aktif ve açık sözlü toplumsal ve eğitim reformcusu, devletin en önde gelen tıp eğitimcisi olarak tanımaktaydı (Sloan 1971: 186).

25 Rush için tıp diğer ilgi alanlarının aracı olmuştu. Ona göre, siyasal biçimler ve kamu sağlığı birbiri üzerinde karşılıklı etkilere sahiptir. Ahlâki, siyasal ve fiziksel mutluluk arasında ayrılmaz bir bağ vardır. Seçimli ve temsili yönetimler sadece bireysel ve kamusal mutluluk için en faydalı sistemler değil, aynı zamanda, fiziksel sağlık ve dinçlik için en verimli olanlardır (Sloan 1971: 215). Rush, ayrıca, Amerika'da ilk kölelik karşıtı derneği kurmuştur. Amerikan Felsefe Topluluğu'nun kuruluşunda yer almıştır. Bu topluluk Edinburgh'taki orijinali temelinde kurulmuştur. Mottosu "Bilgi sadece spekülasyonla sınırlandırıldığında az bir kullanıma sahip olur" şeklindeydi. Bu İskoç Aydınlanmasının pratik yönünü açıkça ortaya koyar (Herman 2001:329). Franklin'in 1744'deki Amerika Felsefe Topluluğu sadece bir veya iki yıl hayatta kalmıştır. Bu başarısızlık bile Edinburgh ile paraleldir. 1755'deki *Edinburgh Review* benzer şekilde kısa ömürlü olmuştur (Hook 1990: 231).

yakın bağların olduğu görülebilir. Mesela İskoç rahipler düzenli olarak Amerika'da-kilerle mektuplaşmışlardır. Onların mektuplarında kullanmış oldukları ifadeler dikkate değer şekilde benzerlikler gösterir.²⁶ Mesela 18. Yüzyılın başlarında İskoç Kilisesi'nin ilk tarihçilerinden biri Robert Wodrow aralarında Boston'dan Benjamin Colman ve Harvard'dan ilahiyat profesörü Revd. Edward Wigglesworth'un bulunduğu kişilerle mektuplaşmış ve kitap alışverişlerinde bulunmuştur. Glasgow'da bir rahip ve matematikçi Colin Maclaurin'in kardeşi John Maclaurin Jonathan Edwards ile uzun yıllar yazışmış, Edinburgh'ta muhtemelen Maclaurin aracılığıyla Benjamin Rush ile tanışan Revd. John Erskine Amerika ile uzun yıllar mektuplaşmalarını ve kitap alışverişlerini sürdürmüştür (Hook 1975: 26-7).

Presbiteryenlikle ilgili belirtilmesi gereken birisi Francis Hutcheson'dır. İskoç Aydınlanmasının arkasındaki uyarıcı olan Hutcheson'ın kendisi Amerika ile iletişim halinde olmuştur. Hutcheson'ın 1746'da Belfast'ta Presbiteryen rahip Revd. Thomas Drennan'a yazdığı mektubun satır aralarında, katı ortodoksinin savunucuları Eski Işıklar ile ılımlılık ruhu taraftarları Yeni Işıklar arasındaki mücadelenin tarihini bulmak mümkündür. Hutcheson'ın kendisi Yeni Işığın savunucusuydu ve İskoçya'da olduğu gibi Amerika'da da Eski Işık (daha geleneksel, muhafazakâr ve Evanjelik) ve Yeni Işık (daha bilgin, daha doktrinel, daha modernist ve böylece Aydınlanmaya daha eğilimli) ayrımının felsefi temelini sağlamıştır (Hook 1975: 28).

Bunların yanında Amerika'daki Presbiteryen Kilisesi faaliyetleri için İskoç Kilisesi kaynak sağlamış, kiliselerde para toplanmıştır. Daha sonraları Amerikan kiliselerinde rahiplere ihtiyaç duyulmuş, bu noktada baktıkları ilk yer başında İskoçya olmuştur. İskoç rahiplerin istenmesinin nedenlerinden biri İskoç Presbiteryenizmde mevcut olan eğitim potansiyelinin Amerika'da da tekrar edilmesi arzusudur (Hook 1975: 29-32).

Presbiteryenlerin İskoçya'da zafer kazanması, Amerika'yı İskoç episkopaller için cazip hale getirmiştir. Tekil episkopallerin etkisi ne olursa olsun, İskoçların etkisinin büyük çoğunluğu Presbiteryenler olmuştur ve Kilise, cemaat olmayan yerlere bile yayılmıştır. Kalvinist teolojinin daha yumuşak bir biçimini benimseyen ılımlılar kilisenin kontrolü için Evanjelik veya popüler parti ile çatışmıştır. Amerika'da "Eski Taraf" ve "Yeni Taraf" farklı düşünce ayrımını temsil eder. "Eski Taraf" presbiteryenler kilise disiplini, kilise meclisi (*synod*), doktriner bir örneklik üzerinde durmuş, Evanjelik coşkunluğa karşı çıkan "Yeni Taraf" ise, Tanrı'yla kişisel ilişkisi, rahiplerin ve cemaatin özgürlüğü üzerinde durmuşlardır. İskoçya'da her iki parti eğitilmiş rahipliğe ihtiyaç duymuş, ancak ılımlılar güçlü bir şekilde üst ve profesyonel sınıflarla bağlantı kurmuştur. İskoç Aydınlanmasının liderleri yoğunlukla ılımlı olmakla birlikte, paradoksal olarak,

26 İskoç üniversiteleri seçkin Amerikalı ilahiyatçılara ilahiyat doktorası verme arzusundaydılar. Benjamin Franklin bu dereceleri almada araşsal bir konuma sahipti (Brock 1982: 105).

Amerika'da aydınlanma düşüncesinin yayılmasında çok önemli bir kişi olan John Witherspoon New Jersey Koleji'ne eski taraftan getirilmiştir (Brock 1982: 87-8).

John Witherspoon beklentileri tümüyle karşılayacak birisiydi. Koleji canlandırdı, genellikle Yeni Işığın destekleyerek kilise içindeki çatışmayı yatıştırdı ve Amerikan Devrimi'ne katkıda bulundu. Witherspoon'un temel felsefi ilgisi vahiy ile insan aklıyla keşfedilen bilgiyi uzlaştırmak olmuştur. Ona göre, vahiy aklın üstündedir, ama ona karşıt değildir. Kalvinizmin temel doktrinleri aklı ihlal etmez, onu tamamlar. Bu nedenle bir kişi dinsel bir yanlışa düşme korkusuna sapsanmadan seküler konuları çalışmaya devam edebilir (Conniff 1980: 384).

Bağımsızlık Bildirgesi ve İskoç Aydınlanması

Burada ilk olarak belirtilmesi gereken kişi Benjamin Franklin'dir. Franklin Amerika'da İskoç entelektüel rönesansının farkındalığını temsil eder. Şubat 1759'da St Andrews Üniversitesi tarafından Franklin'e fahri Hukuk Doktorası takdim edilmiştir. O yaz Franklin İskoçya'ya iki ziyaretinin ilkinin gerçekleştirmiştir.²⁷ Ancak o zamana kadar Franklin yaklaşık 20 yıldır İskoçya ile kişisel ve entelektüel arkadaşlıklar kurmuştu (Sloan 1971: 1). Franklin 1759'daki ilk ziyaretinde tümüyle yabancı olduğu bir ülkeye gelmemişti. Franklin, Boston'da Edinburgh'tan mezun bir İskoç olan Adam Spencer'dan ders almıştır. Londra'daki İskoçyalı yayıncı William Strahan²⁸, Franklin'in 1750'den sonra 40 yıl yazdığı kişi, arkadaşı ve danışmanı olmuştur. Strahan'ın Londra'daki ofisinden Glasgow'lu David Hall 1748'de Pennsylvania'ya gitmiş ve Franklin'in iş ortağı olmuştur. David Hall aracılığıyla, Franklin, Philadelphia'da bulunan İskoçlarla bağlantılar kurmuştu. 1747'de David Hall'ın dâhil olduğu Philadelphia St Andrews Topluluğu'nun kuruluşuyla şehirdeki tüm İskoçlar bir araya gelmişti. Franklin'in Londra'daki arkadaşlarından bir diğeri, Edinburgh'da ahlâk felsefesi profesörü ve sonradan Londra'da Kraliyet Topluluğu'nun Başkanı John Pringle idi. Franklin İskoçya'ya geldiğinde Glasgow, Edinburgh ve St Andrews'ta bulunmuş ve neredeyse İskoçya'nın önde gelen kişilerinin tümüyle iyi ilişkiler kurmuştur. Franklin İskoçya ziyaretinden birkaç yıl sonra Edinburgh'a gitmekte olan Philadelphia'lı genç bir tıp öğrencisi Jonathan Potts'a şunları yazmıştır: "Bu zamanda Edinburgh'a okumaya gitmekle büyük avantajlara sahipsin. Orada hiçbir çağda veya ülkeden gerçekleşmemiş bir şekilde bazı bilgi branşlarının profesörlerinin, gerçekten büyük adamların toplandığı görülmektedir." (Sloan 1971: 2; Hook 1975: 18).

Felsefî açıdan bakıldığında Franklin, Hutcheson'ın aşikâr, elitist olmayan, gerçekten demokratik rasyonalitesini paylaşmakla birlikte, onun akli sezgisel ve hissî bir meleke olarak anlamasını çok basit bulmuştur.²⁹ Franklin 18. Yüzyılın

27 Franklin İskoçya'ya ikinci ziyaretini 1771'de gerçekleştirmiştir.

28 William Strahan, Amerika'ya yurtdışından kitap sağlayan en büyük tedarikçi olmuştur (Spencer 2005: 5).

29 Burke *Reflections on the Revolution in France* (1790) adlı eserini yayınladığı zaman aydınlanma rasyonalizmi konusunda önemli tartışmalar sürmekteydi. Bunlar içinde en ünlüsü İskoç Aydınlanmasının ahlâk duygusu felsefesi idi. Francis Hutcheson *Inquiry Concerning Moral Good and Evil* (1725) adlı eserinde aydınlanmış aklın dışında geleneksel ahlâkî meşruluk anlayışlarını öne sürmüştür. Hutcheson'a göre, insanlar neyin uygun ve doğru olduğu hakkında içsel bir hisse sahiptir. Bu nedenle,

popüler saydam duygularına inanmamakla birlikte, aklın tüm insanlarda ortak olduğunu ve aydınlanmış bir siyasetin “en çok sayıda kişi için en büyük mutluluğu” sağlaması gerektiği düşüncesini savunmuştur. Devrimci Amerika’da ve erken cumhuriyette bu faydacı düşünce cazipti. Çünkü onun hesabı idealist değil, pragmatikti. Evrensel mutluluk ve eşitliği vaat etmiyor, sadece her ikisinin sürdürülebileceği en uygun koşulları kurmayı amaçlıyordu. Böylece, faydacılık heterojen bir toplumda çatışan çıkarları uyumlulaştırılabilecekti, yerleşik kilise ve devlet kurumlarını onların toplumsal etkinliğini reddetmeden eleştirebilecekti (Kelleter 2008: 82).

Bağımsızlık Bildirgesi’ne bakılacak olursa, bu Bildirge’yi imzalayanlardan dördü İskoçya doğumludur: Benjamin Rush, John Witherspoon, James Madison ve James Wilson (Horner 1993: 173). Bağımsızlık Bildirgesi’nin son kopyası bir Ulster İskoçu (Charles Thomson, Kıta Kongresi Sekreteri) tarafından yazılmış, Philadelphia yurttaşlarına yine bir İskoç tarafından sesli olarak okunmuş ve ilk kez bir İskoç tarafından basılmıştır (Herman 2001: 215).

Amerikalılar kendi dünyalarını Adam Smith ve Thomas Reid’in ilkeleri, *common sense* tarafından yönetilen bireysel kişisel-çıkar ve hükümete sınırlı bir ihtiyaç çerçevesinde oluşturmuşlardır. 1787 Birleşik Devletler Anayasası federal hükümetin yetkilerini birer birer saymış ve kalan diğerlerini tekil devletlere bırakmıştır (Herman 2001:327). Bir diğer açıdan, İskoç Aydınlanması sosyal düşüncesinin Amerika’nın kurucuları üzerinde en yaygın etkisi muhtemelen tasarlanmamış sonuçlar düşüncesidir. Amerikan Anayasası’nın kurucuları bir Birlik’le siyasal arenayı genişletmeyi, konfederasyonu bir devletler Birliğine dönüştürmeyi savunduklarında İskoçya’ya bakmışlardır. Ayrıca onlar İskoçlar gibi toplumsal olarak muhafazakâr, ekonomik olarak ticarî gelişmeyi isteme anlamında ilericiydiler (Howe 1989: 581, 584).

İskoç felsefesinin devrim zamanı Amerikan düşüncesine etkisi konusunda önemli bir tartışma vardır.³⁰ Eski çalışmalar İskoç Aydınlanmasını görmezden gelmiştir. Çoğunlukla Locke ve Montesquieu, kısmen de Sidney, Harrington ve İngiltere’deki 17. Yüzyıl anayasa mücadeleleri geleneği üzerinde durmuşlardır (Brock 1982: 91). Henry May 18. Yüzyıl düşüncesi üzerindeki İskoç etkisine dikkat çeken ve Thomas Reid’in “*common sense*” felsefesinin önemi üzerinde duran

Hutcheson’a göre, otoriteryen etkilerden ve toplumsal yapmacıklıklardan özgürleştiğinde, kendi hislerimiz, bir önermenin veya eylemin akla uygun olup olmadığını belirlemenin en güvenilir yoludur. Adam Smith *The Theory of Moral Sentiments* (1759) adlı eserinde Hutcheson’ı eleştirerek verili bir eyleme eğer geçekten hoş duygular eşlik ediyorsa, kendiliğinden bunun ahlâk olduğunu söyleyemeyeceğimizi belirtir. Çünkü insanlar kötü şeyler yaparken dürüstçe iyi hislere sahip olabilirler. Aynı zamanda tek bir birey asla eylemlerinin tüm mümkün sonuçlarını araştırma kapasitesine sahip değildir. Bir birey kendi çıkarına göre değil, ancak “tarafsız gözlemci”nin durumuna göre akla uygun bir eylemde bulunabilir (Kelleter 2008: 81).

30 İskoçların Amerika’nın bağımsızlığına tepkisi birörnek değildir. Ferguson, Robertson, Blair, Carlyle ve John Home Britanya yönetiminin hatalarını kabul etmekle birlikte, bağımsızlığa karşıydılar. Hume ve Smith burada sürpriz isimler olmuştur. Smith’in görüşleri karmaşık ve bazen belirsizdir. Duygusal olarak kolonilerde yaşayanlarla birlikte olmakla birlikte, Britanya gururunun gönüllü olarak ayrılmaya izin vermeyeceğini savunmuştur. Kolonilerin emperyal bir imparatorluğun ilk adımı olarak Westminster’da temsilini savunmuştur. Başlangıcından itibaren Hume Amerikalıların yanında olmuştur. Damga (stamp) Anlaşmasının feshini memnuniyetle karşılamış, 1768 gibi bir erken tarihte devrimin kaçınılmaz olduğunu görmüş, Amerikan Bağımsızlığını desteklemiş ve bu tavrını hayatı boyunca korumuştur. Onun bu tutumunu İngilizleri barbar bir ulus olarak nitelendirmesi dikkate alınmadan anlaşılabilir. 1768’de çok az Amerikalı bağımsızlığı düşünüyordu ve Hume Britanyalılar içinde tek başına idi (Turnbull 1996: 145-6; Livingston 1990: 143).

ilk yazar olmuştur. Daha sonradan Gary Wills Hutcheson ve Reid'dan gelen düşüncelerin Bağımsızlık Bildirgesi'nin esin kaynağı olduğunu ileri sürmüştür³¹ (Brock 1982: 92). Garry Wills, Thomas Jefferson'un Bağımsızlık Bildirgesi'nin sadece İskoç Aydınlanması perspektifinde ele alındığında uygun bir biçimde anlaşılabilceğini savunur. Wills, Bildirge'de yerleşik doğa teorisi ve yönetimin uygun fonksiyonları düşüncelerinin Hutcheson'ın ahlâk felsefesi sisteminde yer aldığını ileri sürer³² (Hamowy 1979: 503). Uzun yıllardır yürütülen araştırmalar İskoç felsefesinin erken Amerika'ya büyük katkılarda bulunduğunu göstermiştir. İşin garibi bu önemli etki 1978 yılında Garry Wills Bağımsızlık Bildirgesi'ni İskoç düşüncesi bağlamında yorumlayan bir kitabı yayımlayınca kadar yaygın bir dikkat çekmemiştir. Wills'in göz alıcı çalışmasının arkasında, I. Woodbridge Wiley'in 1907'de basılan Amerikan Felsefesini tasvir eden³³ uzun bir tarih yazımı vardır. 1946'da Herbert W. Schneider İskoç Aydınlanmasının Amerikan Aydınlanmasında en güçlü gelenek olma ihtimalini ifade etmiştir.³⁴ 1970'lerde Donald Harvey ve Henry F. May'in makûl Amerikan Aydınlanması araştırmaları bunu doğrulamıştır.³⁵ Bu entelektüel bağlantılar İskoçya ve Amerika arasındaki, tarihçiler tarafından da dokümente edilen birçok ticarî, sosyal, kültürel ve endüstriyel bağların olduğu göz önüne alındığında sürpriz değildir³⁶ (Howe 1989: 572-3).

Bağımsızlık Bildirgesi'nin "apaçık" gerçekler ve "devredilemez haklar" düşüncesinin entelektüel ve felsefî kökenleri doğal hukuk ve doğal haklar teorilerinde bulunabilir. 1774'den 1787'ye Kongre'nin birçok merkezi doktrinine yayılan ruh Hutcheson, Reid ve Kames'in hukukî, felsefî ve ahlâkî öğretileriyle özellikle uyumludur. Bu filozoflar doğrudan kendi kitaplarıyla veya Amerikan kolejlerindeki öğrencileri aracılığıyla etkili olmuşlardır. Bunlardan Franklin, John Adams, Dickinson ve Jefferson dikkat çekicidir (Turnbull 1996: 143).

John Witherspoon, Reid'in *common sense* teorisini kabul etmiştir. Çünkü kolaylıkla o kalvinist teolojiyle uyumlulaştırılabilir. İnsanın ahlaki karakteri yaratıcı tarafından yerleştirilmiştir, ahlak duygusunu açıklamak için rasyonel sürece gerek yoktur. John Witherspoon, James Madison'u içeren, devrimci düşünce ve eylem liderlerini eğitmiştir. Başka bir devrimci entelektüel İskoçya'da doğan James Wilson, *common sense* felsefesinin etkisini gösterir ve Hutcheson'ı takdirle neredeyse harfi harfine alıntılanmıştır. Ayrıca John Adams'ın Hutcheson'ı 1756 gibi

31 Gary Wills (1978), *Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence*, Garden City, NJ, Doubleday & Co.

32 Carl Becker'a göre, Jefferson ve Locke Amerika'yı inşa etmiştir. Garry Wills'e göre, bunu Jefferson ve Hutcheson yapmıştır. Jay Fliegelman'a göre, Amerika Jefferson, Richard Sheridan ve James Burgh tarafından inşa edilmiştir. Joseph Ellis'e göre, Jefferson Amerika'yı Locke, İskoçlar, George Mason ve başkalarının yardımıyla inşa etmiştir (Cogliano 2006: 147). Hamowy (1979), Wills'i değerlendirdiği makalesinde Jefferson'un İskoç ahlâk felsefecilerine aşına olduğunu kabul eder. Ancak Wills'in İskoç ahlâk felsefecilerinin Jefferson'un üzerindeki tek etki olduğu iddiasını eleştirir. Jefferson, dönemin diğer aydınları gibi, Amerikan Devrimi ideolojisinin merkezindeki İngiliz Whig geleneğinin farkında olmuştur. Hatta Locke ve Hutcheson'dan paralel alıntılar yaparak bu düşünürlerin Jefferson üzerindeki etkisini göstermeye çalışır.

33 I. Woodbridge Wiley (1907), *American Philosophy: the Early Schools*, New York, Dodd, Mead.

34 Herbert W. Schneider (1947), *History of American Philosophy*, New York, Columbia University Press.

35 Donald Harvey Meyer (1976), *Democratic Enlightenment*, New York, G. Putnam. Henry F. May (1976), *The Enlightenment in America*, New York, Oxford University Press.

36 Birçokları arasında şunlar örnek olarak verilebilir: Brock (1982), Hook (1975), Sloan (1971), Landsman (1985) ve Marilyn J. Westerlamp (1988), *The Triumph of the Laity: Scots-Irish Piety and the Great Awakening*, New York, Oxford University Press.

erken bir tarihte okuduğunu gösteren kanıtlar vardır (Brock 1982: 93). Jefferson “zihnin” üzerinde “kalbe” güvenme eğilimiyle ve ahlâk duygusuna inanmasıyla Hutcheson’ın izinden gitmiştir. Aynı zamanda “devredilemez haklar”a önsel bir önem vererek Hutchesoncu bir pozisyon almıştır (Fleischacker 2003: 320).

Witherspoon’la birlikte, Madison, Aydınlanmanın büyük yazarlarıyla bağlantılar kurmuştur. Madison’un temas kurduğu yazarlar içinde en önemlisi muhtemelen Francis Hutcheson olmuştur. Onun “Ahlâk Felsefesine Kısa Bir Giriş” adlı eseri, kolej öğrencileri için ders kitabı olarak kullanılmıştır. Hume’un Toryciliğine karşı Hutcheson’ın Lockecu toplumsal sözleşme teorisini ve radikal Whig siyasetini benimsemesi Madison’un erken düşüncesine yakındı (Conniff 1980: 385-6). Bu açıdan İskoç felsefesinin Amerika üzerinde etkisinde ilk olarak belirtilmesi gereken kişi Francis Hutcheson’dur. Çünkü Hutcheson’ın *System of Moral Philosophy*’indeki siyasal düşünceleri okuyan bir kimse onun düşünceleri ile devrimci yazarların düşünceleri arasındaki paralellikleri gördüğünde şaşırması mümkün değildir (Brock 1982: 92). Hutcheson 18. Yüzyıl siyasal teorisine önemli katkılar yapmıştır. O “siyasal Kalvinizmin”, doğal haklar düşüncesinin, sözleşme ve rızayla yönetimin, halk egemenliğinin ve direnme hakkının 18. Yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biri olarak görülebilir (Sloan 1971: 92). Hutcheson’un direnme hakkı düşüncesinin sömürgelerde büyük ilgi uyandırdığı aşikârdır.

Hutcheson’ın *Inquiry into the Original of Our Ideas of Beauty and Virtue, Essay on the Nature and Conduct of the Passions, Short Introduction to Moral Philosophy*, iki cilt *System of Moral Philosophy* eserlerinin hepsi Amerikan kolonilerinde büyük bir ölçekte okunmuştur. John Adams *Short Introduction*’ı 1756’dan önce okumuştur. Franklin, Dickinson ve Jefferson kuşkusuz William ve Mary Koleji’nde Small’ın koruması altında Hutcheson’ı okumuşlardır. Hutcheson “en çok sayıda insan için en büyük mutluluk” düşüncesini formüle ettiğinde, muhtemelen “devredilemez bir hak” olarak “mutluluğun aranması”nın kaynağı olmuştur. Locke’dan farklı olarak Hutcheson mülkiyet hakkını devredilemez haklar içerisinde görmemiş ve bu açıdan Jefferson onu takip etmiştir (Turnbull 1996: 143). Glasgow’da Hutcheson’ın derslerine katılan Francis Alison Philadelphia’da ders vermiş, neredeyse hocasının sözlerini kelimesi kelimesine tekrarlamıştır. Benjamin Franklin’in kurduğu üniversitede Hutcheson’ın etkisi açıkça görülmektedir. Hutcheson ayrıca New York King’s Koleji müfredatına dâhil olmuş ve John Witherspoon ile Princeton’a girmiştir (Brock 1982: 92).

Reid’in *Enquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (1764) adlı eseri iyi biliniyordu. “Common sense’in buyrukları” ve “insanlığın ilkeleri” Jefferson’un 1775 Kongresi için yazdığı taslakta hükümetin kuruluş amacının insanların refahını ilerletmek olduğunun kanıtı olarak alıntılanmıştır. *Common sense* referansı Tom Paine’e atfedilmekle birlikte, onun bu başlıktaki devrimci risalesi 1766 yılına kadar basılmamıştı. Kames’in *Essays on the Principles of Morality and Natural Religion* (1751) ve *Essays upon Several Subjects* (1747) adlı eserleri Amerika’da popülerdi. Kames kendisi John Adams’a *Historical Law-Tracts*’ın bir

kopyasını vermişti, Jefferson'un bir kopyası vardı, Madison Kames'in yazılarıyla Princeton'da hukuk felsefesi derslerinde aşınaydı (Turnbull 1996: 143).

David Hume ve Federalistler³⁷

Hume'un eserleri içerisinde Amerika'da en erken yıllardan itibaren yaygın olarak okunanı *The History of England from the Invasion of Julius Caesar to The Revolution in 1688* adlı eseridir. Hume'un *History of England* adlı eseri mevcut verilere göre kütüphanelerdeki en popüler ikinci eserdir. Bu eser yapılan bir araştırmada tüm kütüphanelerin % 44'ünde bulunmaktaydı. John Locke'un *An Essay concerning Human Understanding* adlı kitabı tüm kütüphanelerin % 45'inde bulunmaktaydı (Spencer 2005: 12). 1757 yılında Library Company of Philadelphia Hume'un *An Enquiry concerning the Principles of Morals* ve *Political Discourses* adlı kitaplarının kaydını tutmuştur. 1758 yılında New York Society Library ilk katalogunu bastığında *An Enquiry concerning the Principles of Morals*'in bir kopyasını muhafaza etmiştir. 1750'lerde Hume'un eserleri Charleston, Philadelphia ve New York gibi kültürel merkezlerde Amerika'nın en prestijli kütüphanelerinde bulunmaktaydı (Spencer 2005: 17).

Samuel Adams, John Dickinson, Charles Lee, George Washington, Benjamin Rush, Charles Carroll, Benjamin Franklin, Alexander Hamilton, James Madison, Josiah Quincy, Thomas Paine ve başkaları Hume'un düşüncelerinden esinlenmişler, siyaset, ekonomi ve tarih konusundaki düşüncelerinde onun düşüncelerini ödünç almışlardır (Werner 1991: 168). Ancak Thomas Jefferson ve John Adams tarafından Hume'a yönelik önemli eleştiriler yapılmıştır. Adams ondan "kibirli bir İskoç", *History* adlı eserinden "Büyük Britanya'nın felaketi" olarak söz etmiştir. Jefferson onu "Toryizmin büyük havarisi" olarak tanımlamıştır³⁸ (Werner 1991: 167).

Amerikan Aydınlanması üzerine yapılan birçok çalışma Hume'un Amerikan siyasal düşüncesindeki yeri konusunda ilgisiz olmuştur. Bunun başlıca nedeni uzun yıllar Hume'un *History*'sinin Toryci olarak anlaşılmış olmasıdır (Spencer 2005: 33). Hume'un din konusundaki düşünceleri Britanya'da olduğu gibi Amerika'da da eleştiri almıştır.

Hume'un siyasal görüşleri anayasanın tasarlanması sürecinde önemli bir oranda okunmuştur. Hume'un Amerika'ya nüfuzu James Madison üzerinden ger-

37 *Federalist*'in ilk denemesi 27 Ekin 1787'de yayınlanmış ve Nisan 1788'e kadar 81 deneme yayınlanmıştır. *Federalist* zihinlerdeki siyasal bir amaç için yazılan pratik bir metindi. Yazarlar Alexander Hamilton, John Ray ve James Madison okuyucuları Anayasanın onaylanmasına sevk etmeye çalışmışlardır. *Federalist* bu pratik amacın yanında hukuk ve siyasette ayrıntılı önermeleri savunmuştur (White 1987: 3). Onun yazarları fazlaca retorik kullanmalarına rağmen, onlar ayrıca mantıksal olarak Anayasayı savunmak için sağlanan güçler ayrımı, iki meclisli yasama, gelir toplamının farklı yolları gibi farklı siyasal araçları savunmuşlardır (White 1987: 4). Hamilton, Jay ve Madison özel bir filozof olmamakla birlikte, kendilerini farklı yönler sevk eden, bazen Locke'un rasyonalist doğal haklar teorisine bazen de Hume'un siyaset bilimindeki ampirizmine yönelten özel filozofları okumuşlardır (White 1987: 225).

38 Jefferson, Hume'un *History*'sini Toryci bir metin olarak görmüş, benimsememiş ve eleştirmiştir (Cogliano 2006: 23). Ona göre, Hume'un *Tory History*'si Britanya'da özgürlüğü tehdit etmiştir ve bu nedenle de Amerika'yı tehdit edebilir (Cogliano 2006: 44).

çekleşmiştir. Anayasal Anlaşma (*Constitutional Convention*) zamanında Madison, Hume'un bir öğrencisiydi. *Federalist No. 10*'da Madison Hume'cu bir siyasal teori formüle etmiştir (Werner 1991: 165). Diğer bir ifadeyle, Hume'un 18. Yüzyıl Amerika'sı üzerindeki en önemli etkisi James Madison'un 1787 yılında *Federalist No. 10*'u yazdığına Hume'a dönmesi olmuştur. Bunu ilk keşfeden tarihçi 1943 yılında Douglass Adair³⁹ olmuştur (Spencer 2005: 154). James Madison kendinden önceki düşünürlere nadiren gönderme yapmıştır. Ancak onun İskoç yazarları okuduğu açıktır. Madison Aberdeen ve Edinburgh eğitimli Donald Robertson gözetiminde ilk eğitimini almıştır. Eğer Madison burada Hume ile tanışmamışsa John Witherspoon yönetimindeki New Jersey Koleji'nde tanışmış olmalıdır. Burada Witherspoon'un okuma listesinde Hume'un eserleri bulunmaktaydı (Spencer 2005: 163). Ayrıca, Federal Kongre dışarıdan alınacak kitapların listesini oluşturmak için Madison'un sorumlu olduğu bir komite oluşturmuştu. Madison 1783'de bir liste oluşturmuş ve bu liste İskoç yazarları içeriyordu (Branson 1979: 236).

Locke *Federalist*'in normatif doğal haklar teorisi ve bu teoriyi destekleyecek epistemolojik düşünceler üzerinde derin bir etkide bulunmuştur. Diğer taraftan, Hume *Federalist*'in siyasal teknolojisi ve siyaset bilimi üzerinde etkili olmakla kalmamış, aynı zamanda, bu deneysel disiplinlerle ilgili metodolojik veya epistemolojik görüşleri sağladığı görülmektedir (White 1987: 13). *Federalist*'in yazarları siyaset bilimi epistemolojilerinde Hume'cu ampiristler, ahlâk görüşlerinde Lockçu rasyonalistler idiler (White 1987: 25).

Madison *Federalist No. 10*'i yazarken Hume'dan etkilendiği iddialarına rağmen neden ondan söz etmediği itirazı dile getirilmiştir. Bunun nedeni o dönemde Hume'un kamusal olarak açıklamak için tehlikeli bir isim olmasıdır (Spencer 2005: 188). Hume'un bazı Amerikalılar tarafından ırkçı bir düşünür olarak bilinmesi önemli bir faktördür. Ancak bundan daha önemlisi dinsel bir şüpheli olarak tanınması etkili olmuştur. Ama buna rağmen Hume'un Amerika'da birçok yazar ve merci tarafından olumlu olarak karşılandığı gerçeği de gözden kaçırılmamalıdır (Spencer 2005: 202-3).

Hume'un "Genel Olarak Partiler Hakkında" adlı makalesi ile Madison'un *Federalist No. 10*'u arasında belirli benzerlikler keşfedilmiştir (White 1987: 8). Hume insanlık tarihinde hizip eğiliminin sürükleyici ve etkili bir güç olduğunu düşünür. Hume gibi Madison da hizip nedenlerinin insan doğasında yer aldığını ileri sürer. Hume'a göre farklı nedenler farklı türde partiler doğurmuştur. Bunun ya-

39 Douglass Adair (1974), "The Tenth Federalist Revisited", *Fame and the Founding Fathers*, Trevor Colbourn (ed.), New York, Norton: 75-92. Douglass Adair'in *Federalist no. 10*'in entelektüel kökenlerini açıklaması şimdiye kadar bir klâsik olmuştur. Adair, Madison'un ciddi ve önemli bir düşünür olduğundan hareketle Madison'un düşüncelerinin kaynağını İskoç Aydınlanması sosyal bilimlerine, özellikle de David Hume'un eserlerine yerleştirir. Hume'u ve onun aracılığıyla Madison'u Newton'un siyasal takipçisi olarak yorumlamıştır. Adair'e göre, Madison, Hume'dan bir insan bilimi ve toplum imkânına inancı türetmiş, bu bilim çalışmasına yaklaşımla belirli siyasal kuralların ortaya konabileceğini hissetmiştir. Adair, Madison'un *Federalist No. 10*'unun İskoç sosyal biliminin temel Amerikan siyasal sorununa (büyük bir ulusta güçlü bir cumhuriyet yaratılması) Hume'cu-esinle uygulanması teşebbüsü olarak görülebileceğine inanır (Conniff 1980: 381).

nında Hume aşırı hiziplerin zararlı etkilerinden söz eder. Ona göre ılımlı hizipler geliştirici sürece katkı yaparken, aşırı hizipçilik onu tehdit eder (Spencer 2005: 167, 172). Madison Hume'un bu düşüncelerini savunmuştur. Hem Hume hem de Madison dinsel hizipler ve onların sonuçları ile ilgilenmiştir. Hume'a göre, dini düşüncelerin parti içine sokulduğunda hizipsel kutuplaşma neredeyse ahlâkî bir kesinlik kazanır. Bu nedenle aşırılıklar en uç noktaya kadar taşınır (Spencer 2005: 176). Hume hoşgörüyü dinsel hiziplerin çaresi olarak önerir ve bu konu Madison'da önemli bir yer tutacaktır (Spencer 2005: 184). Hume geniş bir alanda kurulacak cumhuriyetçi bir yönetimi savunuyordu.⁴⁰ Federalistlerin isteğine bu tavır uygun düşmüştür (Spencer 2005: 236). Hume çok büyük coğrafi alanlarda özgürlüğün sürdürülmesinin ve hizipleşmelerden kaçınmanın nasıl başarılacağı üzerinde durmuş, 1752 tarihli "Idea of a Commonwealth" adlı denemesinde bölgelemlerin topluluklara bölünmesini, seçen ve seçilenlerin karşılıklı olarak birbirinin farkında olmaya devam etmesini ileri sürmüştür (Turnbull 1996: 149).

Madison toplumsal değişimi evrimci kavramlarla tanımlamıştır. Bu açıdan Madison İskoç düşünürlerinin terminolojisini kullanmıştır. Toplumu en doğal aşamadan daha karmaşık aşamaya giden bir yapı olarak görmüştür⁴¹ (Branson 1979: 241).

Madison, ortak çıkarı korumak için, çatışan hizipleri dengelemeye dayanan bir Amerikan siyasal sistemi kurulmasına yardım etmiştir. *Federalist No 10*'da Madison heterojen topluma uyan klâsik siyasal kavramları yeniden tanımlamıştır. En önemlisi, parti siyasetine olan geleneksel memnuniyetsizliği modifiye etmiş ve parti siyasetinin kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Özgürlüğün büyük ve çeşitli bir cumhuriyette, "hizipçi çoğunluklar"ın yönetimin kontrolünü elde etmekte zorlanacağı için, güvence altında olacağını savunmuştur. Madison kamusal iyinin kişisel-çıkârı aşamayacağını, iyi düzenlenmiş bir çatışan çıkarların dengesinden geleceğini savunur. Madison kamusal tartışmayı hükümet için en önemli hale getiren bir siyasal sistem kurmuştur (Miller 1992: 402).

Sonuç

Son söz olarak şunlar belirtilebilir: İskoç Aydınlanması Amerika'da dikkate değer bir etkiye sahip olmuştur. Bu etkilerin tespit edileceği alanların başında eğitim, siyasal ve dinî düşünce gelmektedir. Ayrıca buna Glasgow tütün ticaretinin temsil ettiği önemli ticaret bağlantıları da eklenebilir. Bu etkileme hem İskoç Aydınlanması düşünürlerinin eserlerinin Amerika'da yayılmasıyla hem de Amerika'daki İskoçların doğrudan kişisel ilişkileriyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle Amerika ve İskoçya ilişkisinin tarihî ve felsefî bir mesele olarak önemi açıktır.

40 Mostesquieu ile karşılaştırıldığında Hume'un etkisi daha dikkat çekicidir. Mostesquieu cumhuriyetin küçük bir alanda başarılı olacağını savunmuştur (Spencer 2005: 226).

41 İskoçların tarih anlayışı için bkz. Köktaş 2010: 299 v.d.

Kaynaklar

- Ahlstrom, Sydney E. (1955), "The Scottish Philosophy and American Theology", *Church History*, Cilt: 24, Sayı: 3, Eylül 1955, s. 257-272.
- Allan, D. (2002), *Scotland in the Eighteenth Century Union and Enlightenment*, Edinburgh, Pearson Education Limited.
- Aspinwall, Bernard (1999), "William Robertson and America", *Eighteenth Century Scotland: New Perspectives*, T.M. Devine ve J. R. Young (Ed.), Edinburgh, Tuckwell Press, s. 152-175.
- Branson, Roy (1979), "James Madison and the Scottish Enlightenment", *Journal of the History of Ideas*, Cilt: 40, Sayı: 2, Nisan-Mayıs 1979, s. 235-250.
- Brock, William R. (1982), *Scotus Americanus A Survey of the Sources for Links Between Scotland and America in the Eighteenth Century*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Conniff, James (1980), "The Enlightenment and American Political Thought: A Study of the Origins of Madison's Federalist Number 10", *Political Theory*, Cilt: 8, Sayı: 3, Ağustos 1980, s. 381-402.
- Donovan, R. K. (1990), "The Popular Party of the Church of Scotland and the American Revolution", *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, Edited by Richard B. Sher ve Jeffrey R Smitten, Edinburgh, Edinburgh University Press, s. 81-99.
- Fleischacker, Samuel (2003), "The Impact on America: Scottish Philosophy and the American Founding", *The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment*, A. Broadie (Ed.), Cambridge, Cambridge University Press, s. 316-337.
- Goetzmann, William H. (2009), *Beyond the Revolution A History of American Thought from Paine to Pragmatism*, New York, Basic Books.
- Hamowy, Ronald (1979), "Jefferson and the Scottish Enlightenment: A Critique of Garry Wills's Inventing America: Jefferson's Declaration of Independence", *The William and Mary Quarterly*, Third Series, Cilt: 36, Sayı: 4, Ekim 1979, s. 503-523.
- Herman, Arthur (2001), *How the Scots Invented the Modern World*, New York, Crown Publishers.
- Hook, Andrew D. (1967), "Scottish Contributions to the American Enlightenment", *Texas Studies in Literature and Language*, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış 1967, s. 519-532.
- Hook, Andrew D. (1975), *Scotland and America A Study of Cultural Relations 1750-1835*, Blackie, Glasgow ve London.
- Hook, Andrew (1990), "Philadelphia, Edinburgh and the Scottish Enlightenment", *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, Richard B. Sher ve Jeffrey R Smitten (Ed.), Edinburgh, Edinburgh University Press, s. 227-241.
- Horner, Winifred Bryan (1993), *Nineteenth-century Scottish Rhetoric: The American Connection*, Carbondale ve Edwardsville, Southern Illinois University Press.
- Howe, D. W. (1989), "Why the Scottish Enlightenment Was Useful to the Framers of the American Constitution", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt: 31, Sayı: 3, Temmuz 1989, s. 572-587.

- Kelleter, Frank (2008), "Franklin and the Enlightenment", *The Cambridge Companion to Benjamin Franklin*, Carla Mulford (Ed.), Cambridge, Cambridge University Press, s. 77-90.
- Köktaş, Mümin (2010), *İskoç Aydınlanması: Bir Sivil Toplum Perspektifi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Landsman, Ned C. (1990), "Witherspoon and the Problem of Provincial Identity in Scottish Evangelical Culture", *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, Richard B. Sher ve Jeffrey R Smitten (Ed.), Edinburgh, Edinburgh University Press, s. 29-45.
- Landsman, Ned C. (1999), "Nation, Migration, and the Province in the First British Empire: Scotland and the Americas, 1600-1800", *The American Historical Review*, Cilt: 104, Sayı: 2, Nisan 1999, s. 463-475.
- Marsden, George M. (1994), *The Soul of the American University From Protestant Establishment to Established Nonbelief*, New York ve London, Oxford University Press
- Miller, Thomas P. (1990), "Witherspoon, Blair and the Rhetoric of Civic Humanism", *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, Richard B. Sher ve Jeffrey R Smitten (Ed.), Edinburgh, Edinburgh University Press, s. 100-114.
- Miller, Thomas P. (1992), "John Witherspoon and Scottish Rhetoric and Moral Philosophy in America", *Rhetorica*, Cilt: 10, Sayı: 4, Ağustos 1992, s. 381-403.
- Sheldon, G. W. (2001), *Encyclopedia of Political Thought*, New York, Facts on File.
- Sher, Richard B. (1990), "Introduction: Scottish-American Cultural Studies, Past and Present", *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, Richard B. Sher ve Jeffrey R Smitten (Ed.), Edinburgh, Edinburgh University Press, s. 1-27.
- Sloan, Douglas (1971), *The Scottish Enlightenment and the American College Ideal*, New York, Teacher's College Press.
- Spencer, Mark G. (2005), *David Hume and Eighteenth-Century America*, Rochester, University of Rochester Press.
- Turnbull, Archie (1996), "Scotland and America, 1730-90", *The Scottish Enlightenment 1730-1790 A Hotbed of Genius*, D. Daiches, P. Jones ve J. Jones (Ed.), Edinburgh, Saltire Society, Orientel Press, s. 137-153.
- Werner, John M. (1991) "David Hume and America", *Hume as Philosopher of Society, Politics and History*, D. Livingston ve M. Martin (Ed.), Rochester, New York, University of Rochester Press, s. 151-168.
- White, Morton (1987), *Philosophy, the Federalists, and the Constitution*, New York ve Oxford, Oxford University Press.